

DE LA POESIA A LA MÚSICA: DE NIETZSCHE A MARAGALL

ALBERT LLORCA ARIMANY

Societat Catalana de Filosofia

El paper filosòfic de la música en Nietzsche i en Maragall

La música és una manifestació humana i artística que satisfà diverses finalitats: pensament, sentiment, goig estètic, sociabilitat... No és estrany que s'hagi desenvolupat tota una tradició filosòfica interessada a comprendre la seva influència en l'ésser humà, des dels antics grecs fins a pensadors més propers en els temps, com foren Schopenhauer, Nietzsche o Adorno. Per aquest últim, la filosofia de la música és una reflexió de segon nivell sobre l'experiència emotiva. A Catalunya, Joan Maragall declamava que la música, la poesia i la filosofia són disciplines agermanades, ja que totes tres comparteixen la musicalitat de la paraula i el sentiment.

Joan Maragall se sent proper a Nietzsche quan aquest afirma amb vehemència que la filosofia ha d'escollar la música.¹ I potser això explica, en part, l'enlluernament que Maragall sentia per Nietzsche, tot i que, persona socialista de fe religiosa, no combregava amb el pensament nihilista del filòsof germànic.

1. Tesi que lliga parcialment amb Plató i Adorno. Per la seva part, Aristòtil matisa que la música és una part fonamental de l'educació dels ciutadans, si bé no la més rellevant. Ponsatí-Murlà (2011) abunda en aquest tema, vinculant en Maragall poesia i filosofia. D'altra banda, en el mateix article, l'autor, en referència a *Nietzsche* fa una crítica –crec que exagerada– a Eugenio Trias per la interpretació que aquest fa de Nietzsche (Ponsatí-Murlà, 2011, p. 30).

Nietzsche es dolia del desinterès dels filòsofs a abordar qüestions relacionades amb la filosofia de la música; ni tan sols cataloga Plató com a filòsof musical, encara que aquest, en l'àmbit educatiu, estimava que: 1. L'educació és rítmica, ja que la música és inherent a l'ànima de la mateixa manera que la gimnàstica ho és al cos; 2. El ritme condueix a l'amor i a la bellesa, motiu que hagi d'estar inserida en l'educació de la política de la República; 3. La música és el tot en l'educació que ha de servir els semblants.

Nietzsche, en desacord amb les idees platòniques, considera que el càlcul, el deure moral i l'ordre social i espiritual són elements distorsionadors de l'home, i aquests preceptes no estan en consonància amb el germen creatiu; ben al contrari, són un llast que arrossega a la mediocritat. D'aquí que Nietzsche valori en música la dissonància, molt present en Wagner, com a concreció de la pulsio vital humana i la força del caràcter individual.

Nietzsche arribaria a confessar al seu amic Peter Gast, l'any 1877, que «la vida sense la música és senzillament un error, un cansament, un exili», ja que la música esdevé un mitjà per comprendre el món en tant que l'acte d'escoltar música ja és en si un acte de pensar. La raó és que Nietzsche és un filòsof a qui no només li plau la música; la necessita. I com que els seus paràmetres estètics encaixaven amb la música de Wagner –fins al punt de fer-lo embogir, en les seves pròpies paraules– les quatre parts de la seva obra més coneguda, *Així parlà Zaratustra*, es corresponen parcialment amb les quatre obres que completen la tetralogia de l'*Anell del Nibelung*, òpera que trasbalsa Nietzsche² i li

2. Altres obres de Wagner que valorava Nietzsche foren *Tristany i Isol·da*, *Tannhäuser* i *Els mestres cantors de Nuremberg*. Quasi totes inspirades en la mitologia nòrdica, si bé adopten el model dels drames-tragèdia grecs. Amb el temps, Nietzsche va distanciar-se de Wagner per motius diversos derivats del seu pangermanisme exloent i l'antisemitisme manifest.

provoca un encís irresistible quant a lloadora de la voluntat irracional, i alhora harmoniosa, cromàtica i dissonant: una música que ens parla de conceptes a partir de sons en tensió i melodies que caracteritzen personatges (*leitmotifs*) o descriuen fets.³

Per la seva banda, Joan Maragall admirava el germanisme, asseverant, convençut, que a la seva poesia «la llum li venia del Nord» (Tramal, 2011, p. 112), en beure el nèctar de poetes romàntics de la vàlua de Goethe, Novalis i Hölderlin. Per aquest motiu, l'any 1893, escrigué al seu amic Antoni Roura allò d'«Et c'est toujours du Nord qui nous vient la lumière».

Els anys d'aprenentatge de Maragall també foren marcats per la influència nietzscheana i el wagnerisme, adhe-rencies compartides als cercles del Gran Teatre del Liceu (fundat l'any 1847), del qual fou un assidu visitant, i dels Cors de Clavé (sorgits l'any 1850); totes dues institucions creades ja abans del seu naixement, que va tenir lloc l'any 1860. Cercles artístics que reclamaven, com reclama Maragall «la tornada a la natura amb nova sang i nova sinceritat», abrigallats pels acords musicals que promovien una regeneració de l'esperit.⁴

Elogi de la paraula, la poesia i la dansa en Maragall

Maragall entenia la paraula com «la cosa més meravellosa d'aquest món» (Maragall, 1981b, p. 693), i afegia: «La paraula del poeta surt amb ritme de so i de llum, amb el ritme únic de la bellesa creadora: aquest és l'encís diví del

3. Nietzsche no compartia la idea que el raonament assenyat és el que ha de prevaldre en filosofia. Al contrari, fa palesa la necessitat d'escenificar el mal. Blas Matamoro defineix Nietzsche com «un músic que no va poder ser, un poeta que fou a penes, un filòleg excomunicat i un escriptor indispensable» (Matamoro, 2015).

4. *Diari de Barcelona*, del 23 de novembre de 1893.

vers, veritable llenguatge de l'home» (Maragall, 1981b, p. 664). La paraula, per Maragall, és el «tot de l'esperit», més enllà d'interessos contingents (Maragall, 1981b, p. 667). A més, Maragall té fe en la conversa, a la qual considera la forma natural més perfecta de comunicació humana en tant que conté totes les altres; és a dir, quan la paraula viva «vola lliure i graciosa amb tota la puresa del seu origen i tota la majestat del seu contingut diví» (Maragall, 1981b, p. 667), penetra a fons l'esperit humà. I com que la filiació cristiana de la paraula en Maragall és òbvia, no és insòlit que conclougui la seva afirmació amb el següent discurs: «I si no, mireu el qui fou el Verb que predicà la llei divina conversant sobre els fets vius que en son camí...; i tot l'Evangeli és un sublim seguit de converses... d'on, amb espontaneïtat santa, brollen discursos o discussions plens d'aquella llum tan viva» (Maragall, 1981b, p. 668).

Si la convicció cristiana és innegable en la paraula, Maragall també reivindica la dimensió popular, social i democràtica de la poesia i la música: «I sabeu vosaltres la força d'un home que arriba amb la cançó als llavis? No hi ha pas res més fort que una cançó: tot ho venç, i davant d'ella tota cosa es doblega, transforma i il·lumina. Sols cal saber treure-la de ben endintre, i saber-la cantar ben enfora. Aquest és l'art del poeta. I tots en som, de poetes» (Maragall, 1981b, p. 668). Reflexió ben aclaridora del que Maragall entenia per poesia, ja que entén que la poesia és l'art de la paraula, i l'art és «la bellesa passada a través de l'home», en tant que la bellesa és «la revelació de l'essència per la forma» (Maragall, 1981b, p. 669).

Cristianisme i panteisme es van encavalcant en els seus textos d'assaig i poètics. En efecte, considera que l'esforç diví el trobem present al caos, en el ritme de la mar, en l'altitud de les muntanyes, en les branques dels arbres i la remor de les fulles i el vent; però també en els animals i en el plor humà.... La tragèdia humana –així l'anomena Mara-

gall— representa el grau màxim de Déu en nosaltres: l'home sensible debatent-se entre el fang i la dignitat humana (Maragall, 1981b, p. 670).

Què soc jo, doncs? Soc natura present en el ritme de la platja, en la carícia de la marinada, en les voreres del mal... I en moure's Déu en la meva ànima emergeix el sentiment religiós. I serà llavors, pensant en la creació i en el meu paper com a ésser humà —vivint l'esforç diví—, quan brolla la filosofia. I a partir d'aquí, la filosofia es planteja una doble funció: pragmàtica i ètica, en la qual la pietat i l'amor tenen cabuda i esdevenen fonamentals (Maragall, 1981b, p. 671).

La comunitat i la divinitat es despleguen aleshores en termes d'emoció estètica i expressió artística; i aquestes es consoliden en l'esforç per assumir una naturalesa rítmica, humana i divina; voluntat que lliga amb la sinceritat i obre les portes a la filosofia, on compareixen termes com *noblesa*, *justícia*, *pietat* i *eficàcia*.⁵

Afegeix Maragall que als veritables poetes la poesia «se us tornarà expressiva per si mateixa en paraules rítmiques» sempre que se sigui fidel a la sinceritat: «La sinceritat del poeta ha de consistir, ans que tot, a saber esperar l'aparició d'aquestes paraules —es refereix a les paraules que broten en mi o altre, servint la justícia o la pietat— i dir-les tal com elles hi han esclatat» (Maragall, 1981b, p. 671).

Maragall considera tres graus en el parlar, referint-se el primer al qual hom pensa per voluntat de dir-ho; el segon és dir-ho per una necessitat d'expressió forta, però no prou determinant i potser enganyosa; i el tercer grau, el més elevat, el de la sinceritat. Aquest últim «consisteix en aquell diví balbuceig brotat a través del poeta amb aquell mateix ritme originari que ell sentí en la forma que l'encisà, que el pene-

5. Afirmar Maragall (*O.C.*, 1981b, p. 672) que la música de Beethoven o la poesia de Dante desprenen saviesa, amor i dretura, comparables, si no superiors, a Aristòtil, Francesc d'Assís o Cató.

trà i es feu d'ell en la puresa de la seva emoció i que rompé enfora de ses entranyes apareixent a l'últim en paraula viva ja feta home, feta poesia» (Maragall, 1981b, p. 673). Com conclourà més endavant, amb la poesia i el vers es pot fer el bé i el mal per a l'esperit humà. Per tant, considera que les paraules poden ser vives, poblant el ritme universal en l'emoció del poeta i essent en la lluita contra el caos; o no ser-ho. Però en els grans poetes apareix sempre el pla calculat i l'amor a la veritat... requerint, ens diu ell, una notable humilitat (Maragall, 1981b, p. 678).

I què cal dir de la poesia popular? Sobre el que entén per *poesia popular*, Maragall considera que la seva essència radica en el fet que neix per imitació i es transmet de boca en boca per successió individual; és a dir: «El poble només canta, individualment, quan li surt de dintre», de manera que «el poeta-poble és el que més s'acosta al moment ideal de la poesia» (Maragall, 1981b, p. 679).

I quin paper li pertoca, a la dansa? Maragall ens diu que és «la primera percepció de la bellesa» (Maragall, 1981b, p. 682), de la mateixa manera que el teatre és l'art primitiu de l'acció i la visualització col·lectiva. La dansa «cantà en paraules l'alegria d'aquella revelació primera, i fou la primera música i la primera poesia... i el naixement de tota forma artística. Mireu com fins la multitud es dignifica quan és sotmesa al ritme de la dansa, i de caòtica torna grandiosament humana» (Maragall, 1981b, p. 682).

I la pregunta que Maragall es formula, per què és en la dona on es fa més expressiva i agradable la dansa? La resposta del poeta és clara: perquè en ella la bellesa està lligada a l'amor, un amor vinculat al misteri de la creació. I això, per ell, no és vana fantasia, sinó sentit profètic del que és la humanitat: la dona representa, per Maragall, l'esforç i el ritme de procedència divina. I, com a corol·lari, en la dansa s'aglutinen el principi i el fi de totes les arts: des de les onades del mar fins a l'amor humà al cim de la Bellesa immortal.

Els Cants de Joan Maragall

Joan Maragall, un enamorat de la música, del mar i la natura, és un gran creador de poemes musicats, o que poden musicar-se, com el celebèrrim *Cant de la senyera*.⁶ Gran admirador de Clavé, amb ocasió del vint-i-quatrè aniversari de la seva mort, l'any 1898, escriví: «Avui, amb més devoció que mai, cantem les cançons seves: les cantem com a cosa nostra, rejoyenides, perquè allò que té bones arrels en la terra, cada primavera treu brotada nova i més estesa».

Proper a Clavé en idees polítiques i visió comunitària-social, en sentiment poètic Maragall es manté deutor de l'idealisme alemany: aquell que traspuen les *Cançons espirituals* i els *Himnes a la nit* de Novalis, o l'*Hiperió* i la *Mort d'Empèdocles* de Hölderlin. Així, els seus poemes —*La ginesta*, *Ametllers*, *Pirinenques*, *La vaca cega*...— expressen la paraula viva, i alhora conviden a musicar-los i ser cantats. D'aquí, que mogut per l'entusiasme, s'entén la persistència de Maragall en la seva contribució per confeccionar la lletra d'un cançoner català musicat, en col·laboració amb músics catalans de primer nivell: *Festeig* amb Eduard Toldrà; el *Cant de la senyera* amb Lluís Millet; *Els núvols de Nadal* amb Manel Blancafort; el *Cant espiritual* amb Joan Lamote de Grignon, o la sardana *El cant de l'Empordà* amb Enric Morera.

Pel que fa al *Cant espiritual*, podríem considerar-lo conatiu;⁷ és un poema amb una forta càrrega mística que expressa la divinitat en l'home, cosa que desprèn alè spinozista, en la mesura que tota metafísica persevera en l'ésser,

6. S'han musicat nombrosos poemes de Joan Maragall, amb veu i arranjaments per guitarra, violoncel i altres instruments, des del *Cant espiritual* i el *Cant de la senyera* fins a la sardana *Per tu ploro*, i fragments de l'extens poema *El comte Arnau*.

7. Al *Cant espiritual* Maragall expressa a Déu la seva alegria per la contemplació de les coses terrenes.

que és, per Maragall, la divinitat. En canvi, a *Seqüències*, el poeta sent la pèrdua de si mateix.

Per finalitzar, podem fer esment que Maragall, acostant-se a Heidegger quan considerava que la poesia de Hölderlin autenticava l'essència del poble alemany, creu que una poesia d'esperit català pot contribuir al reconeixement del nostre poble com a tal.

Quan, en paraules de Heidegger (1983, 2005), Hölderlin parla de «l'essència de la poesia», està afirmant en realitat que la poesia simbolitza per se el llenguatge dels déus: un diàleg entre pensar i poetitzar; i per Maragall –igual que per Nietzsche–, poetitzar i musicar és absolutament una manera de pensar. I pensar poèticament dona consistència i referma la nació catalana.

Per què la poesia pot ser musicada?

La poesia pot ser musicada? La resposta és senzilla: sí, perquè en la poesia, com en la música, no predomina el vesant racional-calculístic, sinó el vital, en ser glossadora de naturalesa i vida. La poesia és intuïtiva i, reiterem, sempre vital; i com la música, suscita una experiència estètica a l'oient, alhora que expressa i transmet pensaments, sentiments i emocions. D'aquí que en la filosofia nietzscheana i en la filosofia maragalliana la reflexió filosòfica envers la música i la poesia està molt relacionada amb l'experiència estètica.

En el cas de Nietzsche, pensador excepcional que construí un nou ordre de valors humans, la voluntat zoroastrista, que és profundament irracional, pot expressar la seva força mitjançant la melodia, els sons rítmics d'una mateixa estructura, l'assonància, i el ritme o repetició d'un fenomen sonor.

En el cas de Maragall, la poesia és una realitat absoluta en tant que planteja qüestions filosòfiques. Ho ha de fer

abillant-se d'una fèrria voluntat d'obrir la cultura pròpia als corrents contemporanis que travessaven Europa, sense oblidar la tradició cristiana, tradició que ens recorda que la poesia és «la llei de la complexitat del caos que tira a la unitat de Déu a través de la creació» (Maragall, 1981b, p. 671). I l'art, «la bellesa transhumanada, tornada a Déu de més a prop, per la humana expressió del ritme revelat de forma natural» (Maragall, 1981b, p. 671).

Per tant, Nietzsche i Maragall convergeixen, tot i els profunds desacords filosòfics, a considerar la música i la poesia com les arts per excel·lència, especialment quan plegades s'unifiquen: en òpera musical per a Nietzsche i en cançoner per a Maragall. Ambdós jutgen que tant el drama musical, com el poètic, poden ser llegits i escoltats; i llegir i escoltar és pensar. La poesia i la música estan, doncs, farcides de llibertat humana i de puresa evocada envers l'altre.

Nietzsche i Maragall també són afins a contemplar la poesia i el cant coral com una expressió del *Volksgeist* herderià, locució que es tradueix com l'*esperit del poble*, concepte que el nacionalisme romàntic alemany va utilitzar per descriure els trets immutables que defineixen la cultura d'un poble i en són identitaris. Val a dir que la música de Wagner, admirada pels dos autors, es considera un dels màxims exponents d'aquest corrent filosòfic i de pensament.

No obstant això, Maragall, més mediterrani i clàssic, és més integrador que Nietzsche; i s'oposa a la radicalitat de Wagner. No veu el caràcter genètic com a determinant d'una cultura, sinó que recorre a la llengua com a unitat identitària i ànima d'un poble (*Volk*); i vincula l'esperit (*Geist*) a la història comuna compartida. Catalunya, per Maragall, és terra d'acollida, que fusiona les gents assentades al llarg dels segles en les contrades de la seva geografia per exalçar i cantar en català la celebració comunitària-nacional, fusio-

nant poesia i veu. I afirmant: «La sang del meu esperit és la meua llengua».⁸

Com a conclusió, estem, doncs, en condicions d'afirmar que als filòsofs ens cal escoltar els poetes. La poesia i la música són expressions artístiques vinculades als corrents filosòfics en què culturalment i social es desenvolupen; i no cal obviar el seu paper difusor de pensament, emprant, això sí, el llenguatge i l'estil que li són propis, i que no és pròpiament el de la filosofia.

Bibliografia

- ADORNO, Theodor W. (2003) *Filosofía de la nueva música*. Madrid: Akal.
- ADORNO, Theodor W. (2009) *Disonancias. Introducción a la sociología de la música*. Madrid: Akal.
- GAZIEL (Calvet, Agustí) (1970) *Obras Completas*, amb pròleg de Josep Benet. Barcelona: Selecta.
- GAZIEL (Calvet, Agustí) (1981) *Obres Completes*. Vol. I. Barcelona: Selecta.
- HEIDEGGER, Martin (1983) *Interpretaciones sobre la poesía de Hölderlin*. Trad. de José María Valverde i introducció d'Eugenio Trias. Barcelona: Ariel.
- HEIDEGGER, Martin (2005) *Aclaraciones a la poesía de Hölderlin*. Trad. de Helena Cortés i Arturo Leyte. Madrid: Alianza Editorial.
- MARAGALL, Gabriel (1986) *Fragment de sistema*. Barcelona: Edicions 62.
- MARAGALL, Joan (1981a) *Obras Completas*. Vol I. Barcelona: Selecta [Versió castellana].

8. L'expressió va ser pronunciada davant del seu amic Miguel de Unamuno, rebatent una opinió d'aquest sobre una possible acció espanyola a Catalunya (Pedro LAÍN ENTRALGO, «A mi Maragall», *El pensamiento de Maragall*. Barcelona: Selecta, 1981, Vol. I, p. 16).

- MARAGALL, Joan (1981b) *Obres Completes*. Vol. II. Barcelona: Selecta [Versió catalana].
- MATAMORO, Blas (2015) *Nietzsche y la música*. Madrid: Fórcola Ediciones.
- PLATÓ (1966) *La República*. Madrid: Ed. Calpe [Col. Austral].
- PONSATÍ-MURLÀ, Oriol (2011) «Encara sobre el Cant Espiritual», a Josep Maria TERRICABRAS (Ed.), *Joan Maragall. Paraula i pensament*. Girona: Càtedra Ferrater Mora-Documenta Universitària [Noms de la filosofia catalana, 7], p. 29-36.
- TRAMAL, Jaume (2011) «El pensament de Joan Maragall», a Josep Maria TERRICABRAS (Ed.), *Joan Maragall. Paraula i pensament*. Girona: Càtedra Ferrater Mora-Documenta Universitària [Noms de la filosofia catalana, 7], p. 111-122.
- TRÍAS, Eugenio (1982) *El pensament de Joan Maragall: la crisi espiritual de 1907*. Barcelona: Edicions 62.
- TRÍAS, Eugenio (1985) *El pensamiento cívico de Joan Maragall*. Barcelona: Península [Col·lecció Nexos, 8].
- WAGNER, Richard (2011) *El arte del futuro (Das Kunstwerk der Zukunft [1849])*. Traductor Jorge Goldszmidt i M.G. Burello. Buenos Aires: Prometeo.
- WAGNER, Richard (2013) *Arte y revolución (Die Kunst und die Revolution [1849])*. Traductor Wolfgang Erger. Madrid: Casimiro Libros.